

**ГОР КОСТЕЦЬКИЙ: ПРО ПАБЛЬО НЕРУДУ
ТА ТЕ, ЩО НАВКОЛО**

**Я, американець, син
немірної самоти людини,
прийшов, щоб навчитись від вас життя,
а не смерти, а не смерти!**

Пабльо Неруда

Цей нарис, супроводжений спробами перекладів, я маю намір згодом розвинути в літературний портрет для споготовлюваної «Книги взаємнень». Там звіт про переживання поетичної та людської особистості Пабльо Неруди посяде одне з найвищих місць.

У прекрасно задуманій і здійсненій збірній праці «Про мистецтво перекладу» (зредатовані Міхалом Русінком матеріали Польського ПЕН-клубу, видані Оссолінеум у Вроцлаві року 1955) Ярослав Івашкевич розповів про працю гурта перекладачів, які піднялися були великого труду: польонізувати «Поспільну пісню» Неруди. Івашкевич говорив у своїй статті про труднощі й про радість праці, про неперекладність цілого рою словопонять південноамериканської історичної і сучасної мовомисленної стихії. Говорив про специфічні «аліквоти» нерудівського вірша, про ігри слів та ігри звуків. І говорив про те, як сам поет читає свої вірші, особливо ж славетну частину «Поспільної пісні» — розділ «Верхів'я Мачу Пічу». Мовляв, це «та частина поеми, яка здобула найбільшу популярність на батьківщині поетовій, де зацікавлення давніми культурами Південної Америки зростає з дня на день. Поет наговорив на платівки свою пісню про залишене місто, і слухання цієї деклямації править майже за обряд серед чілійців, з яких — великі знавці й великі аматори поезії».

Я мав щастя чути цю деклямацію, саме цієї частини поеми, не з грамофонної платівки, а з уст живого поета. Це було у Сполето, в Італії, під час Тижня поезії, в суботу 26 червня 1965.

З Нерудою нас познайомило подружжя Альберті, отже — Рафаель, поет, еспанець, друг Льорки, і його дружина Марія Тереса Леон. З цим подружжям ми, своєю чергою, познайомилися дуже просто. Я «виказався» перед ними числом газети «Літературна Україна», де було про Шевченківський форум, де були портрети обох, придані до їхніх надрукованих там промов. (Чому ці — і ще багато інших — промови досі не передруковані в українській закордонній пресі, чому взагалі про Шевченківський форум у Києві тут обмежилися короткими згадками з маловдалими спробами іронізувати, — відає один Бог).

Цієї легітимациї було цілком досить. «Тарас Шевченко?» — сказав Альберті. — «Українія?» — І вони почали оповідати про Київ, про місто, в якому я народився і якого не бачив точно (на той час літа 1965) двадцять три роки. «Але ж і Пабльо суди треба», — сказала самозрозуміло Марія Тереса і оглянулась. Його не було поблизу. Але його майже негайно знайшли навпроти театру Кайо Меліссо, через соборову площу, при таверні «Трік-трак», яка так чи так під пору існувала більше на вулиці, ніж у своїй середині. Пабльо підвівсь із-за столика і, спонуканий друзями, підійшов до моєї дружини Елізабет Котмаер. Він підійшов по-діловому, заговорив по-діловому. Він не дивився на фотографів, які почали нас негайно фотографувати, він дивився на нас, двох простих людей, що просто й по-людському хотіли йому сказати щось гарне й тепле.

Його звать складно, чисто по-староєспанському. Зветься він з народження: Нефталі Рікардо Рейес і Басуальто. Чому «Пабльо» невідомо, але чому «Неруда» — відомо. Так звався чеський письменник Ян Неруда, 1834-1891, засновник реалістичної школи в цій літературі, поет, прозаїк, блискучий фейлетоніст. Чех сподобався молодому чілійцеві. Народжений тринадцять років після його смерті (1904, місцевість Темуко у Чіле), він перебрав ім'я у повній свідомості. Природа наслідує мистецтво, мовляв Оскар Вайлд, і — додамо — людина робить своє ім'я, а не навпаки, як дехто думає.

Є багато гарних статей про Неруду. Я знаю, наприклад, одну таку, яка придана до вибору його творів у перекладі на іншу мову (німецьку, Еріха Арендта) і яка значно краща за самий переклад. З душевним захопленням читається там, як хлопчик, син залізничника, машиніста паротягу, зростав серед найрізноманітніших людей труда або як він зростав з довколишньої природи, одночасно сам з нею далі зростаючись. Говориться про домішку в його крові крові старовинних арауканів, про його контакт з нечуваними тваринами південно-американських пралісів, велетенськими павуками, жуками, на яких хлопчик міг їздити, не завдававши їм жодної шкоди, — такий твердий у них панцер. Товстелезні дерева, страшні своєю красою квіти... Німець мусить конче додати: «квіти — символ прекрасного». Але для того, щоб зрозуміти, що у цій статті справді гарне, треба б її тут просто перекласти. А це завадило б оповіді про мої власні переживання й роздуми. Тому варт припинити навіть її переповідати, а краще обмежитись на зовсім короткій інформації про біографію, вкраплюючи в неї справді тільки своє.

Поетична біографія і зрозуміла, і незрозуміла. Незрозуміла тому, що незрозуміло, як міг чоловік року 1921 — отже, бувши всього сімнадцятирічним, — видати першу свою книжку, названу «Пісня фієсти». Беру факт з першого зошита Нью-Йоркської групи «Нові поезії» (1959), бо цієї збірки Неруди я ніколи ввіч не бачив. Але відомо, своєю чергою, що наш Максим Рильський випустив першу збірку, мав-

ши не то п'ятнадцять, не то навіть чотирнадцять років. Питання лише в тому, чи може незвичайне повторюватись аж так часто.

Незаперечний, однак, факт, підтверджуваний багатьма джерелами, що перший важливий твір, «Двадцять любовних віршів і одна пісня розпачу», був опублікований року 1924. У тому самому році з'явилося «Смеркання», яке — теж документально доведено — було створене чотири роки перед тим. Отже, у шістнадцять він у всякому разі творив — з надією чи без надії на негайний друк. Та, зрештою, поети тільки тоді й поети, коли вони пишуть вірші у ранньому віці. У літньому віці людина повинна поступово ставати прозаїком, а якщо не стає, то тоді ми маємо справу або з графоманією, або з спеціальною Божою ласкою, яка доводиться у виняткових випадках. Наприклад, у випадкові Неруди.

Так чи так, є у цій поетичній біографії і цілком зрозуміле. Зрозуміле те, що поет почав з розпачу. Так водилося або на початку кожного сторіччя, абож наприкінці його. У нашому сторіччі це водиться періодично. Щоб тільки короткою формулою дати поняття, про що поетові (або тим поетам) ішлося, ось шматочок перекладу з шматочка тодішніх поезій Неруди в прозовому переказі:

«Це самотня година, довга довжиною жили, і між ідучою кислотою та терпцем розораного часу, членуючи словочастини страху та ніжності, проминаємо ми, нескінченно знищені».

Але зрозуміло також, що такий поет — краще сказати: така істота — знайшла відразу всі меридіяни життя, всі його координати або як ще там визначити, коли вона відчула, що життя це не абсолют, а тільки відношення. Тобто, точніше висловлюючися: що абсолюті існують, і що існує наше безконечне прозання їх, але що при тому наше прозання діялектичне, відносне, — і що сам абсолют це щось безконечно становне, самопізнавальне, самотворне. Бо що інакше має на увазі Церква, коли вона говорить про «рожденного, несотворенного...»?

І так само і в політичних симпатіях чи антипатіях. Коли я вступаю до якоїсь ацкії чи вступаю в якунебудь партію? Тоді, коли я знаю (або вірю), що через цю партію допоможу наблизити людство до того, що я вважаю за ідеал. Але — якщо я чесна людина, — то ніколи не для того, щоб у партії знайти початок і кінець усіх питань життя. Якщо я остаточно чесна людина, то партія (угруповання, організація, «фронт») для мене править не за початок і кінець усього, а лише за інструмент, за допомогою якого я можу прознати початки й кінці.

У згаданому зошиті «Нових поезій», наприкінці примітки про Неруду стоїть таке:

«Вірші, друковані тут, написані ще до того, як Неруда став комуністом (приблизно 1936 року).»

Не можу збагнути, звідки ця цнотливість. Або ще гірше: звідки

ця боязнь за можливість розповсюдити свій журнал — цей огляд на читачів, на людей, які давно вже живуть не у реальному світі, а у світі згущених до непромкненности ілюзій і які, головне, терпіти не можуть ніякої поезії: ні комуністичної, ні антикомуністичної, ні нейтральної.

Не можу збагнути і тому почуваю себе зобов'язаним до чималого відступу. Відступ потрібен, щоб хоч трошки з'ясувати наші взаємини з щирими ідеями і щирими людьми.

Комуніст це назва до формальної приналежності до чогось. Але комуніст це також назва для істотної приналежності до чогось. Тут дослівно те саме, що й з назвою християнин, християнський.

Коли кажуть «він добрий християнин», то про що йдеться при тому: про зовнішню, «практикуючу» приналежність чи про істоту? Коли в історії, наприклад, говорилося про «найхристияннішого короля» (титул володаря Франції, наданий папою Павлом II), то що малося на увазі: ствердження, мовляв, люди з таким титулом це люди, які живуть у здійсненні Христової ідеї, а чи надання права робити що завгодно — включно з правом провадити війну, тобто вчиняти найстрашніший злочин супроти Христа, — аби тільки залишатися вірним голові середньовічної християнської Церкви? І якщо це останнє (отже, те, що було насправді), то чи здатні, своєю чергою, всі паскудства, вчинені «найхристияннішими», змінити хоч йоту в тому, що являє собою істотне, не затьмарене викладами й коментарями християнство?

Комуністом зветься Сталін, але комуністом зветься, наприклад, і Іван Драч, сучасний український поет. Комуністична партія, зокрема комуністична партія Радянського Союзу це історичний факт. Як історичний факт це живий факт, тобто факт, який розвивається у суперечностях. Якби комунізм у практиці означав тільки тиранію, порушення законности, культ особи і подібне, то він — при наймодерніших засобах утримання державного апарату — не протримався б і одного дня. Зло не може існувати у чистому вигляді. Зло це щось таке, що само себе пожирає.

Якщо комунізм як реальність існує, то воно означає, що його хтось постійно тримає при житті, що його в кожній небезпеці хтось рятує. А оскільки наївно було б припустити, мовляв, справу комунізму рятує безпартійний народ всупереч партії, то єдино правильно вивинувати те, що суспільство, в якому партія, в усій samozрозумілості даного суспільства, стоїть на чолі всього життя, рятує від розвалу ніхто інший, як сама партія. Як вона це робить? Невже ж, справді, самим терором та обманом? Ні, бо всяке життя, а в тому й комуністичне, виправляється кінець кінцем виправленням хиб, направою заподіяного зла. І в цих реальних, конкретних обставинах це можливо робити тільки руками партії.

Хочу показати це на одному прикладі, який і досі не дає нам усім, — та й ніколи не дасть, — спокою. Мова про неповторне нищен-

ня пам'яток культури на Україні (але й не менше на території самої Росії: факт, про який на еміграції мало хто знає, а якщо й знає, то мовчить із-за страху перед власними партіями, з боязні перед обвинуваченням у «москвофільстві»). Сталося це, як загально відомо, переважно у 30-х роках, з прямої директиви партійних інстанцій — повсюдно. Та й просто фізично такий рішучий і вагітний наслідками крок, як ліквідація показників старої культури, не міг відбутися без цієї високої і, мовити б, відповідальної санкції.

Але й засудження цієї дії, рятування і реставрація того, що заціліло, широкий рух, який тепер розгорнувся на рідних землях і який ставить собі за мету зберегти й охоронити найменший клаптик старовинної культури народу, — усе це також було б неможливе без даного, теперішнього, сьгоднішнього партійного керівництва. Бо така, а не інакша історична дійсність.

А якщо цей рух за збереження пам'яток відбувається ще й у повній односторонності з волею найширших «безпартійних» народних мас (беру в лапки в інтересах унаочнення факту, що в СРСР фронт «партійні — безпартійні» у такій позиції, як то собі уявляють на еміграції, попросту не існує), якщо це відбувається односторонньо із схваленням та постійною ініціативою всього народу, то тим самим має місце певний крок до гармонізації людського життя в цій частині земної кулі.

Треба зрозуміти, що немає комуністичної партії просто в собі, а є щоразова провідна верства, щоразова форма виразу даної соціальної та ідеологічної системи. Вона керує або погано, або добре, чинить або зло, або добро, і це залежить від того, з якого конкретного людського матеріалу вона складається. Тим то й мова може бути не про комуністів взагалі, а про комуністів добрих і про комуністів поганих. «Ти думаєш, серед комуністів немає дурнів? Скільки завгодно», — звучало свого часу зо сцени у п'єсі «Мій друг» Миколи Погодіна, одного з найвідданіших справі комуністичної партії драматургів.

Те, що відбувається сьогодні по всіх союзних республіках (включно з РСФРР), це не боротьба — одверта чи прихована — проти комунізму. Це боротьба проти зловживань, проти перекручення ідей, проти закорінених лихих звичок, проти шовіністів, бюрократів і просто безграмотних обалдуїв, що стоять на перешкоді гармонійному розвитку людини в суспільстві. З чийого боку боротьба? З боку тих, хто вірять в ідеали і хто бажають їх призвести до здійснення.

Але що таке комуністичні ідеали і чи можна, сприйнявши і за своївши їх, стати доброю людиною? Не наполягаю на позитивній відповіді, а просто прошу розсудити.

Усунення визиску людини людиною. Загальне братерство. Постійний мир і порозуміння між індивідом та суспільством, між народами. Безперервне зростання духових та матеріальних вартостей. Опанування природи. Всебічний розвиток усіх добрих людських властиво-

стей. Не знаю, як кому, але мені не так то вже й важко уявити добру людину, вигодовану й виховану на таких ідеалах.

У всякому разі, уявити це мені не важче, ніж уявити те саме на ґрунті християнства. Ба, на основі досьогочасного досвіду, уявити перше навіть легше, ніж уявити друге.

Комуністичне суспільство існує ледве півсторіччя. Його розвиток відкритий ще всім чотирьом вітрам. Зате християнське суспільство живе на світі вже майже дві тисячі років. Що зробив з ідеї Христа реальний, історичний християнин — так світський, як і духовний, — з його жадібністю, охотою воювати, гнобити слабшого, з його найнесправедливішими суспільними формами, неправдою в думанні й брехнею в повсякденному побуті, що він наробив, увійшовши у взаємнення з так званими нехристиянськими народами, в якому стані перебуває сьогодні його релігійне, духове, культурне, моральне життя, — усе відомо аж до розпачу.

Що це суцільне зло ще й донині не призвело світ до самознищення, пояснюється тією самою причиною. Бо й християни також є не тільки погані, а є й добрі. Саме ці останні утворювали в історії протиагу. Вони творили великі культурні вартості — гуманісти, науковці, мистці й просто звичайні, рядові добродійники — так світські, як і духовні.

Коли ж ми при поетах, то я хочу поставити за приклад уже згаданого тут поета-комуніста Івана Драча. Він не тільки творець прекрасних віршів, а й прекрасна людина і громадянин, зрослий повнотою на комуністичному ґрунті й з комуністичної віри. Його вірш на прославу програми КПРС щирий, і щира була його відповідь Богданові Кравцеву, яку він написав не під примусом Москви (твердження «Шляху перемоги» з 9 жовтня 1966), а тому, що Богдан Кравців поставив під сумнів дійсну істоту його особистості й творчості.

Це незаперечний факт, і я хочу це чітко й виразно підкреслити і для тих, хто передруковують поезії Драча, заперечуючи його комуністичну віру, і для тих, хто беруть до уваги його комуністичну віру і з цієї причини поезії Драча ігнорують.

Ось ця остання засада, до речі! Якщо ми візьмемо її за критерій поетичного та непоетичного, то тоді ми будемо змушені виключити не тільки Елюара й Арагона, а й взагалі все найкраще, що залишається ще сьогодні в неймовірно звуженій духовій культурі Заходу. Тоді на наше духове життя припадуть самі лише вірші, афоризми й передові статті Ростислава Єндика.

А тепер назад до Неруди.

Так само й Пабльо Неруда не комуніст взагалі, а людина, яка була страшена, коли Іспанію (країну, де він на той час перебував консулярним урядовцем Чіле) перетворили у дослівне поле для страхотливих військових експериментів, — подібно, як це сьогодні вчинено з В'єтнамом. Він людина, яка не з самої історії, а й із живого

життя довідалась, як на материк, де він народився і зріс, прийшли дужі люди, дужі спершу силою зброї, а потім дужі силою грошей, і що за лихоліття принесли вони трудящим людським масам. Він людина, яка любить людство не декларативно, а всіма фібрами свого серця, знає людство не з кабінету, а в усіх його шарах, в усій його творчій праці, в його бідах і в його радощах.

Він не бачив навколо себе жодної сили з-поміж сил у старих суспільних формах, тих сил, що їх так уперто і так підло називали християнськими, — жодної, що була б спроможна рішучим робом покласти несправедливості край. І він приєднався до нової сили, в якій сподівався знайти спроможність до цього.

Він приєднався не з якихось догматичних міркувань, а з самого переконання, що тим досягне подвійного: віднайде себе через ідеал, який стояв перед очима цієї партії, подолає свою екзистенційну загубленість, здобуде глузд життя, а й, своєю чергою, власною співдією — співдією доброї людини, яка любить людей, — по змозі наблизить до своїх, Пабльо Неруди, ідеалів те, що зветься комунізмом. Як же смішно звучать обвинувачення, мовляв, Неруду комуністи купили державними преміями і матеріальними вигодами!

Неруда являє собою ідеальне втілення того, що носить назву партійності та народності. Він править за живий переконливий аргумент для тих важливих понять, що їх на еміграції так нерозумно викпивають і що про них на нашій батьківщині говорять, на жаль, раз-у-раз ще так спрощено, сплющено, надто утилітарно, надто кон'юнктурно.

Появляти Неруду українському читачеві, вибачаючися за його партійну приналежність, це те саме, що, друкуючи у Радянському Союзі твори Мор'яка або П'єра Емманюеля, просити вибачення за католицизм цих авторів. Але в Радянському Союзі давно вже такого не роблять.

Не робімо й ми такого. Неруда любить людей гарячою любов'ю і з повним правом заслуговує на гарячу любов з боку людей, в тому числі й українських людей. Заслуговує він і на любовне простеження його шляху, шляху людини й шляху поета.

Тільки один рік відділяє «Перебування на землі» з його відчуттям загального хаосу, який врегулювати може одна лише смерть, — другий том цих поезій завершено 1935 року, — від «Еспанії у серці», яка почала висходити у 1936 році і в якій сюрреалістичні словесні образи, нагромаджуючися, захлинаючися, позначали вже і мету, і шлях. Тут, в Еспанії, стоїть він у цей вирішальний час плече плечем із своїми одномовними друзями й колегами Рафаелем Альберті, Марією Тересою Леон, Мігелем Ернандесом, а й з друзями та колегами усяких інших мов. Федеріко Гарсія Льорка, один з найгеніяльніших поетів нашого сторіччя, якого майже при початку фашистського нападу вбили темні сили, був йому також особисто близький.

Після розгрому республіканців він повернувся на батьківщину. Тут

новими, зрячими очима споглядає він на нескінченні страждання бідних у себе вдома й у всьому світі. Поета обирають сенатором до парламенту, і з своєї подвійної трибуни провадить він боротьбу проти президента-диктатора Гонсалеса Віделі. Тиран, який міг існувати тільки чужою підтримкою, був тим не менш достатньо сильний, щоб поставити поетове життя під смертельну загрозу. Довгі роки переслідований поліційними оголошеннями про розшуки, поет живе нелегально серед народу, а одночасно у достотному розумінні слова — з усім народом. І так постає його грандіозний твір «Поспільна пісня».

Поема складається з незліченних невеличких — або принаймні не надто великих розміром — поезій, епічних і ліричних, чи ліроепічних, чи, зрештою, бозна яких, коли йдеться про визначення. Кожна з них править за доказ, що у великого творця кількісне неспроможне пригнобити якісне. Це поема про вже створений світ — море, піски, праліс, степи, люди мирного труду і люди воєнного злочину, люди тиранії і люди визволення. Це, разом з тим, поема про ще не створений світ, про світ, який щойно треба створити, про світ братерства.

Про цю поему написано вже багато. У подальшому я обмежусь лише на появі кількох перекладів звідти. Але незабаром, — і то дуже незабаром, саме до 60-річчя з дня народження Василя Барки, про якого я підготвую вшанувальну статтю, — я зроблю цікаву спробу: порівняти «Океан» нашого поета з «Поспільною піснею».

Після втечі з батьківщини року 1949 і довгорічного скитальства по різних країнах Європи та Азії, сповненого, однак, невтомної поетичної та громадської діяльності, боротьби за мир, за справедливість, Неруда повернувся лише кілька років тому до Чиле.

У наступних збірках, позначених дальшим життєвим досвідом, дальшим незгасним обожнюванням людей і землі — «Винограддя й вітер» та «Стихійні оди», — він звертається до можливо намацальнішої простоти вислову. Щоправда, з ранніших творів Неруди так само багато чого промкнулося до найгустіших мас народу, і, приміром, Ярослав Івашкевич (цитована стаття) оповідає, як він сам у Сант'Яго чув виконувани у супроводі гітари популярну «Куюку» з «Поспільної пісні». Але вірші найновішого періоду, особливо розкішно прозоре «На власний ріб» — стали у повному розумінні народними піснями. Це той ріб жити на устах народу, на який Руставелі живе серед грузинів, а Шевченко серед українців, — або як живе серед башкирів сучасний поет Мустай Карім.

«Нью Йорк Таймс Бук Рев'ю» (з 25 липня 1965), звітуючи про Тиждень поезії у Сполето, брикнув дотепом, мовляв, зовні Неруда нагадує «просперуючого ділка». Репортер, намагаючися — може бути, й проти власного бажання, — висміяти поета, який має з капіталізмом хібащо те спільне, що ненавидить його, досяг якраз протилежного наслідку. Як він міг натрапити на таке порівняння? Просперуючий англосаксонський ділок — на відміну від парвеню — викликає враження абсолютної серйозності.

Неруда, коли ми бачили його у Сполето, як він ішов соборовою площею, самою появою стверджував свою абсолютну серйозність, тобто — абсолютну вірогідність. Ішла площею людина, яка не кидає слова на вітер, людина — рідкісне втілення єдності людини й слова. Ні однієї тріщинки — вже не кажучи про розтріскання — між людиною та словом. Щира, неоманна, вірогідна серйозна поява. Отже: те, на що ми й сподіваємося, вимовляючи слово «поет».

Ця єдність, ця дуже комплексна єдність виявляється й у Нерудиному способі читати власні вірші. Як сказано, в цьому театрі Кайо Меліссо ми чули, як він читав «Мачу Пічу». Це був речитатив у двох тональностях, що з них першу можна було визначити щойно через звучання другої, тоді як друга без першої аж ніяк не могла б існувати такою, якою вона була в цьому речитативі. Тим робом у деклямованій поемі виникло уявлення про ество того легендарного міста, до якого наближаються лише останнім часом — інакшим шляхом: шляхом розкопін.

Повний переклад цієї частини «Поспільної пісні» існує й нашою мовою. Його створила Віра Вовк. Поетка, щоправда, опрацьовує його і далі, проте мені видається доцільним процитувати тут бодай один уривок із цієї першої версії перекладу — якраз те місце, яке Неруда читав у Сполето особливо задушевно:

Верхи Мачу Пічу, хіба ви поклали
камінь на камінь, а в основі лахміття?
Вугіль на вугіль, а на днищі сльозу?
Вогонь у золото, а в ньому тремтячу
червону краплю крові?
Віддайте невільника, що його поховали!
Витрясіть із землі твердий хліб
нещасного, покажіть мені одяг
раба і його вікно.
Скажіть, як він спав за життя.
Розкажіть, чи його сон був хрипкий,
піврозкритий, як чорна яма,
вирита втомою в мурі?
Мури! Мури! Над його сном
тяжіли поверхи каменю,
і він упав під ними, впав сонний, неначе під місяцем.

Давня Америко, потонула наречена,
також і твої пальці,
вийшовши з пралісу аж до високої порожнечі богів
під весільними корогвами світла і форм,
мішаючися з громом бубнів і списів,
також, також і твої пальці,

що їх абстрактна троянда й лінія холоду,
що їх криваві груди нового збіжжя перенесли
на канву матерії променистої і до твердих печер,
чи також ти ховала, Америко втрачена,
в найглибших, у найгіркіших нутрощах голод, неначе орла?

А тепер дозволю собі появити невеличкий вибір з Пабльо Неруди
у своїх власних перекладах.

*ІЗ ЗБІРКИ «ДВАДЦЯТЬ ЛЮБОВНИХ ВІРШІВ
І ОДНА ПІСНЯ РОЗПАЧУ»*

В ВЕЧОРИ ПЕРЕХИЛЕНИЙ

В вечори пережилений, кидаю верші печалі
в твої очі океанічні.

Там шириться і розгоряється в ватрі найвищій
моя самота, б'є руками, мов той, хто зазнав суднотроці.

Шлю червоні сигнали на очі твої відсутні,
що хвилюють, мов море в бігу на маяк узбережний.

Бережеш єдина ти темінь, така моя й така дальня,
з зору ж твого виринає часом той берег жахання.

В вечори пережилений, вергаю верші печалі
в море оте, що штурмує твої очі океанічні.

Видзьобують птахи нічні щонайперші зорі,
що іскряться моєю душею в коханні до тебе.

Чвалом почварна конячка ночі
розсіює сине колосся понад полем.

ІЗ ЗБІРКИ «ПЕРЕБУВАННЯ НА ЗЕМЛІ»

СОНАТА І НИЩІВНОСТІ

По тій купі всього, по хитких перемірних милях,
збентежений владами, спантеличений володіннями,
в товаристві надій пренуждених,
товаришів невірних і марінь недовірливих, —
опір люблю той, що живий ще в очах у мене,
вершника чую кроки у власному серці,
кусаю вогонь дрімотний і сіль занапашену,

і у ночі, в повітряній тьмі й побіжній жалобі,
з мене той, хто чуває скраю військового табору,
подорожній, озброєний порожнім спротивом,
стиснутий зростанням тіней і тремтінням крил, —
відчуваю буття й кам'яним раменом боронюся.

Містить наука сліз олтарчик ментрежний, —
і у стрічках із кожним незапашним вечорінням,
у спальнях-пустках своїх, де селиться місяць,
і павуки мого посідання, і нищівності щастячка, —
молюся втраті своєї істоти, недосконалості власній,
живчику живосрібла і дожиттєвому прокляттю.
Відгоріло винограддя вогке, а понурі його води
й досі коливаються, досі приявні,
і ялова спадщина, і зрадливе житло.
Хто бо створив обряди попелу?

Хто бо злюбив утрачене, хто захищав остаточне?
Кості батьківські, корабля мертвого дерево,
і свій власний кінець, утечу себе самого,
потугу свою вбогу, бога свого блаженного?

Отож підслуховую бездушне і болоче,
і свідчення відчужене, яке годую
усміхом жорстоким, записаним до попелу, —
то образ бажаного забутку,
ім'я, що даю землі я, глузд мого сновиддя,
велич безмежна, що ділю я
своїм зором зимовим, у кожному дні сього світу.

ІЗ ЗБІРКИ «ЕСПАНІЯ У СЕРЦІ»

ЗАКЛИК

Щоб розпочати, щоб згаряча про троянду
чисту й розчакнену, щоб розтрясти родоводи
неба, повітря й землі, волевияви пісні,
до вибуху спішної, — вимога
пісні без міри, металу, що підхопить
війну і оголену кров.

Еспаніє, сосуде ясписний, не дядема,
а камінь-розвалище, звойовані взаємнощі
пшениці, хутра й хуткозапальної тварі.
Узавтра, тепер ось, крізь твої кроки
мовчання, зачудовані сподіванки,

мов високе повітря: міць осяяння, місяць
місяць розжований, місяць долоня в долоню,
від дзвону до дзвону!

Матінко рідна, пригорще
гарту вівсяного,
плането
посушена, заюшена — героїв!

З «ПОСПІЛЬНОЇ ПІСНІ»

КОРТЕС

Кортес без народу, він блискавка криги,
мертве серце в броньованій зброї.
*«Щедрі землі, мій Пане й Королю,
храми, де золото створено
руками індіянця.»*

І рушає, кортиком хромивши, бичувавши
землі низинні, гори, що ширяють
хребтами до хмар запашними,
спинявши військо між орхідеями
та верховіттями сосновими,
зривавши квапно квіття ямину,
рвучись аж до брам Тлахкали.

(Не держи бо, вражений брате,
так дружньо рожевого яструба:
з моху мовлю до тебе,
з коріння нашої держави.
Кров задоцїє узавтра,
в зливї спроможуться сльози
мряку створити, випари, ріки,
аж очі занапастяться.)

Даровано Кортесові сиву голубку,
даровано фазана, звучні гусли
в дар від музик володаревих,
та він же рветься в комори за злотом,
рветься за більшим, і все те зникає
у скринях людей зажерливих.
Цар з'являється на галереї:
«Він брат мій», каже. Каміння ж
посипалось народним одвітом,
і Кортес уже кортики точить
над явно зрадженим лобизанням.

Вертається в Тлахкалу, а вітром долинув
приглушений гамір страждання.

ДО ЕМІЛІЯНО САПАТИ, НА МУЗИКУ ТАТА НАЧО

Як стали огромом зростати скорботи
на землі, а поросле терням поле
мужикові припало у спадок,
і, як і раніш, загребущі
врочисті бороди, биття канчуками,
тоді, крізь квіти й полум'я чвалом...

*Боррачіто, звідси йду
просто у столицю*

стала дуба в перехідних ранках
земля, ножами потрясена,
з постелі стражденної наймит
кочаном кукурудзи обгризеним
звалився у хистку пустелю.

*вимагати в пана,
що мене закликав*

Був тоді Сапата земля й світанок.
З'явилися ген по всьому обрії
загони його оружного засіву.
Наскоком через воду й границі
залізне джерело Коаїли,
астральне каміння Сонори:
усе спішило в завзятий похід,
в його селянську підковану бурю.

*хай і кине ранчо він —
вернеться небаром*

Ділить хліб, землю:

я за тобою.

Зрекаюсь я їхніх повік небесних.
Я, Сапата, рушаю з рососою
вранішніх вершників, з рушничним
пострілом — від гуцавини кактусів
просто до хат з рожевими стінами.

*... коси шовк тобі скрасить,
ти за Панчо не журишь...*

Місяць дримає на мундирах.
Смерть накопичена й розподілена
спочиває з солдатами Сапати.
Сон ховає попід загатами
гнітючої ночі свої судьби,
свою мішковину, вагітну понурим.
Втягує ватра чуйне повітря,
нічні випари жиру, поту й пороху.

*... Боррачіто, звідси йду,
щоб тебе забути ...*

Ми вимагаєм батьківщини для принижених.
Ділить твій ніж батьківську спадщину,
постріл і кінь бойовий відстрашує
страх перед карою, бородою катівською.
Не сподівайся, вкритий пилом мужиче,
в поті доробитись досконалого світла
і розподілу неба діждати навколішках.
Вставай і чвалай із Сапатою разом.

*... Хтв її з собою взять,
та вона не стіла ...*

Мехіко, незаймай-ниво улюблена,
земле, між темними людьми поділена:
з-посеред шпад ланів кукурудзяних
вийшли у сонце твої сотні спітнілі.

Йду з снігів антарктичних тебе оспівати.

Хай у судьбах твоїх помчу я чвалом,
плугатарського пороху випаром сповнюсь.

*... А коли вже плачеш так —
нащо повертався ... ?*

ДИКТАТОРИ

Залишився запах серед цукрової троці:
Мішанка з мазки й трупів, пронизлива,
огидна подоба пелюстки.
Могили між кокосовими пальмами повні
перебитих кісток, зацімілого хрипіння.
Чутливий сатрапчик бесідує
з келихами, комірцями й золотими аксельбантами.

Невеличкий палацик блищить, мов годинничок,
і блискавичний смішок у рукавичках
часом цебенить коридорцями
і еднається з голосами померлими
та з посинілими свіжо заритими ротами.
Ридання закрито в криївку, наче рослину,
чиє сім'я спадає безнастанно на підлогу
і чие летить велике листя, осліпле без світла.
Ненависть налущується луска за лускою,
удар за ударом, у жахливій воді болота
з пацею, повною намулу й німування.

ВЕЛИКИЙ ОКЕАН

Якби з твоїх дарувань-руйнувань, океане, рукам я
визначив міру, плід, із розчину зроджений,
я вибрав би дальній спокій, обриси крищі твоєї,
твій шир під вартою повітря й ночі
і потугу твоєї білої мови,
саморозтворної в столпотворінні,
ницівної власною чистотою.

То не остання хвиля з вагою солоної сили,
що мие узбережжя і опоясує
миром піску всевіт навколо:
то місткості осередок, двигун потуги,
міць поширена водяної влади,
саміття непорушне життєвої щерти.
Бути може, час чи начиння копичить
чинність руху, пречисту єдність,
не значену смертю, зелені нутроці
споживальної суцільности.

Від рамена зануреного, що вибризкує краплю,
не лишається нічого, лиш цілунок соли. З тіла
людини на твоїх вилучинах вогкий подих
сітчастої квітки зостається. Твоя наснага
наче в коловороті без користи для себе,
наче в повороті до власного спокою.

Хвиля, що ти котиш,
образом лук, зореносна пір'іна,
з шумом розбившись, обернулась шумовинням
і, самонезжертва саможертва, йде назад — народитись.
Твоя стосила повертається, щоб родовищем стати.
Лише сплющені сплети полишаєш напризволяще,

шкаралуцу, вергану твоїми вантажами,
те, що викидає повноти твоєї дія,
все, що перестало бути бростю.

Твоя статуя ставно зростає потойбіч, поза хвилями.
Живі, живогранні, мов груди, мов обрамлення
єдиного ества з його подихом разом,
надхненні в речовині світла,
площини, піднесені хвилями,
утворюють оголену шкіру планети.
Своєю властивістю сповнюєш власну істоту.

Ти вінчаєш кільчасти мовчання.

Медоносна твоя сіль стрясає сосуди,
всеосяжну водну порожняву,
і ніщо не бракує в тобі, мов у кратері
порепанім, мов у карафці неграненій:
спорожнілі верхів'я, шрами, карби,
що стережуть порубане повітря.

Твоє квіття стукотить у всесвіт,
підморське твоє здригається збіжжя,
ніжновисні водорості — не вісники загрози,
пливуть у розмноженні рої поріддя,
і тільки у плетиві вершів вершиться
померша луски блискавиця,
дрібка, подряпинка на кшталті віддалі,
на кшталті твого суцілья.

ДОЩ

Ні, королева хай не впізнає
твій вид — він миліший —
отож, моя люба, далека всяких зображень, вага
твого волосся в моїх руках, — чи пригадуєш
оте древо Мангареви, чиє леготіло квіття
твоїми косами? Не рівня оції бо пальці
пелюсткам білим: глянь на них — вони мов коріння,
немов кам'яні стеблини, що по них шурхає
яцірка. Не настрашуйся, почекаймо, поки піде дощ, оголені,
дощ, той самий, що шумить над Ману Тара.

Тоді як сліди води твердіють на камені,
тече вона й на нас, ведучи нас тендітно
у темряву, глибше у кратерне гирло

Рану Рараку. Тим то
тебе ні рибалка, ні глек не взорить. Зарий
близнятка-жаринки грудей у мене в роті,
і хай з твого волосся буде ніч моя коротка,
темрява, чиї пахоці вогкі мене вкриють.

Ночами сню, наче з тебе й мене дві рослини,
які зростали разом, корінням переплетені,
і що знаєшся ти на землі й дощі, як на моїм роті,
бо з землі й дощу ми чейже складаємось. Часами
здається мені, що у смерті ми спатимем долі,
в глибині підніжжя колони, споглядавши
Океан, що нас підняв будувати й кохати.

Не залізни були мої руки, як тебе спізнали, води
іншого моря ними йшли, мов крізь верші. Тепер же
вода й каміння доглядають сім'я і тайни.

Кохай мене сонна й оголена, що на вилучині
еси наче острів: твоє кохання збентежене, кохання
здивоване, заховане в печері маріння,
мов порухи моря, що нас обкружує.

І коли я одного разу дріматиму
в твоїй любові, оголений,
пусти мою руку тобі між груди, щоб тремтіла
рівночасно з твоїми персами, у дощі звочченими.

ІЗ ЗБІРКИ «ВИНОГРАДЛЯ Й ВІТЕР»

ЯК ТЕБЕ Я ЗГАДАЮ

Еспаніє, немає спомину
по тобі, ти не пам'ятник.
Як хочу згадати
квіт помаранчів
або торжище жовте
чи суворі тіні Валенсії,
ховаю чоло я,
розплющую очі
і губи собі кусаю.
Ні, я не маю спомину.
Не хочу твого сухорлявого образу,
ні твого пишного волосся,
ні колосся твого не бажаю,
не бажаю його я збирати

у тужній журбі придорожній.
Тебе хочу цілу, невшкоджену,
назад мені віддану
з ділами й словами,
з усіма почуттями твоїми,
визволену й вільну,
рудну й одверту!
Гранато червона, твердюча,
топазе чорний, Еспаніє,
кохання моя, ти бедра
і кістяк усього світу,
гітара білого розпіку,
невгасний вогонь, мое горе,
скеля улюблена,
як тебе я згадаю,
то серце мені кривавиться,
а мені ж треба крові,
щоб твою вроду відвоювати,
щоб твоя мовчанка
круто в колінах зламалась,
поконана, покінчена,
і почувся б голос твоєї людности
в новому світовому хорі.

ІЗ ЗБІРКИ «СТИХІЙНІ ОДИ»

ОДА ДО ЦИБУЛІ

Цибуле,
філіжанковий полиску,
пелюстка за пелюсткою
творилась твоя врода,
лускою кришталевою ти набрякала
і у тъмавій землі у таїні
повнилось тіло твое росою.
Там під землею
вродилося диво,
і коли з'явився
твій прозябок непорадно-зелений,
і дало брості
шпадами листя твое на вгороді,
земля усією своєю щертю
появила твою голу прозорість,
і як в Афродіті дальне море
повторило магнолію,
груди її творивши,

так і земля
в тобі здобулася на вираз,
цибуле,
світла світлом світила небесного
і суджена
сяяти,
стійке сузір'я,
водяна округла трояндо
на поверхні
столу
в бідного люду.

Розкіш —
твій розчин
свіжістю земної кулі
у споживанні
того, що вариться в горщику,
і кришталева лиштва
у шаленім бушуванні олії
обертається в кучерях пером щирозлотним.

Ще згадаю, як чинно
ти впливаєш на любовці салату,
і, здається, саме небо сприяє,
нагородивши тебе образом градинки,
тобі, гостроточено ясній, ясу надавати
на півкулях помидору.
Та приступна
рукам народу,
олією здобрена,
посипана
дрібкою соли,
ти заморюєш черв'ячка
у поденних трудяг на битій дорозі.

Зірко нужденних,
добра чарівнице,
обгорнута
ніжним
папером, ти прибуваєш з надр,
вічна, достеменна, чиста
звіздним насінням,
і як тебе розколе
колодач у кухні,
витікає сльозина єдина,
що походить не з болю.

Ти вчиш нас плакати без смутку.
Тебе хвалитиму, доки живу, цибуле,
бо ти для мене
вродливіша за птаха
з пір'ям блискучим,
для моїх очей
ти небесна куля, платиновий келих,
танок непорушний
анемони в снігу

і живуть земні пахощі
у природі твоїй кришталевій.

ОДА ДО ПАХОЩІВ ДЕРЕВА

Пізно було. З зірками,
що зійшли в прохолоді,
відчинив я двері.

Море

чвалало
в надрах ночі.

Мов би рукою
з спочілого дому
аромат простягнувся
потужний
береженої деревини.

Зримий був той запах.
наче б
древесне тіло
животіло далі.
Наче б серцебиття було в ньому.

Зримий,
мов виставлена одіж.

Зримий,
мов зламана галузка.

Пішов я
покоями,
цілим домом,
огорнутий
бальзамічним бринінням

темряви.
Іззовні
ті цятки
небесні іскрились
магнетичним камінням,
і пахощі дерева
доторкались
мені серця,
немов би пальці,
немов ясмин,
немов спомин про віщось.

То не були гострі пахощі
соснової статі,
ні,
то не був
надріз у шкірі
евкаліпта,
то не були
так само
зелені парфуми
винограду,
лише —
щось більш від тайни,
бо таке благовоння
раз єдиний,
раз єдиний
там існувало,
і там, по всьому, що я бачив у світі,
в моїм власнім
домі, вночі, при зимовому морі щільно,
там дожидали на мене
пахощі
троянди щонайглибшої,
серце землі надрізане,
щось,
що мене обкотило хвилию
непричетно
до часу
і згубилось у мене внутрі,
коли відчинив я двері
надрів ночі.

ІЗ ЗБІРКИ «НА ВЛАСНИЙ РІБ»

ТЕПЕР ПОЛИШИТЬ МЕНІ СПОКІЙ

Тепер полишіть мені спокій.
Тепер обійдіться без мене.

Заплющити волю я очі.

П'ятикратне ще в мене бажання,
п'ятисажне в нього коріння.

Що перше — кохання без краю.

Що друге — бачити осінь.
Не живу без бажання, щоб листя
вертілось, верталось на землю.

Що третє — прелюті зими,
улюблені зливи, пестливий
пломінь у холодному лісі.

Що четверте — тривання літа,
кавуноюю пружністю кругле.

А що п'яте — твої оченята.

Матильдо моя, серцю мила,
без очей твоїх спати не можу,
а й жити без них не спосіб:
проміняв би я провесну радо,
щоб на мене всякчас ти зорила.

Друзі, то й стільки бажаю.
Майже все, хоч і майже нічого.

А тепер ідіть, куди хочте.

Житиму ще тої днини,
як буду вами забутий,
як буду з таблиці стертий:
бо серце мое без строку.

Бо хоч і прошу про тишу,
не вірте, що вмерти зібрався:

гай-гай, навпаки — почнеться
спочатку життєва ця гра вся.

Я тут, я нікуди не дінусь.

То й буде усього, що з мене
живе проростатиме жито,
проб'ється найперше зерно
крізь землю, щоб звидіти світло,
хоч мати-земля і тьмяна —
а й я усередині тьмянний:
криниця, що в ній у водиці
ніч покинула зорі
та й бродить сама собі полем.

Отож: я жив уже стільки,
що й знов стільки хочу прожити.

Ніколи не знав стільки звуків,
ніколи ще стільки цілунків.

Тепер, як завжди — надто рано.
Вгору, бджоли, засвоені світлом!

Лишіть мене з днем наодинці.
Дозвольте мені народитись.

З приводу 110-річчя з дня народження та 50-річчя з дня смерті Івана Франка у «Суспільно-політичній бібліотеці» (ч. 17) видавництва ПРОЛОГ вийшов з друку збірник матеріалів п. н.

І В А Н Ф Р А Н К О
П Р О С О Ц І Я Л І З М І М А Р К С И З М
(Рецензії і статті — 1897-1906)

Упорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева.

Книжка має 260 стор. Ціна — 2,50 дол. або відповідна сума в перерахуванні на іншу валюту.

З замовленнями звертатися безпосередньо до вид-ва ПРОЛОГ або до видавництва нашого журналу та посередньо до наших представників по окремих країнах.

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

11 (71)

ЛИСТОПАД 1966

РІК ВИДАННЯ ШОСТИЙ